

també en textos de *L'Atlàntida*. Josep Carner féu una recreació escènica de *Canigó* amb versos de Verdaguer i versos propis, i amb música de Jaume Pahissa (1970), i, finalment, Antoni Massana compongué, sobre el text de Carner, l'òpera *Canigó* el 1934, la qual fou estrenada al Liceu el 1953.

D'aquestes recreacions, només hem pogut trobar la referència al fet que, l'any 1968, el tenor mallorquí Joan Baptista Daviu Romeguera «cantà l'òpera *Canigó*, amb música d'Antoni Massana, al Liceu de Barcelona, interpretant la part corresponent a Gentil» (p. 221).

Verdaguer tingué relació d'amistat amb alguns mallorquins residents a Barcelona (especialment els germans Marian i Plàcid Aguiló i Fuster, Miquel Victorià Amer, i també conegué Miquel Costa i Llobera quan estudiava Lleis a Barcelona); visità l'illa de Mallorca, de pas amb el Vanadis dels López, a la primavera de l'any 1883 (visita que és narrada per ell a *Excursions i viatges*) i tingué amistat i relació epistolar amb un bon grup de literats illencs: Francisco Manuel de los Herreros Schwager (secretari de l'arxiduc Lluís Salvador, i en nom seu), Tomàs Forteza i Cortès (parent i amic íntim d'Aguiló), Josep Maria Quadrado i Nieto, Jeroni Rosselló i Ribera, l'arxiduc Lluís Salvador, Antoni Maria Alcover, Josep Tàrronji i Cortès, etc.

I encara es preocupà per millorar la sort del seu cosí Magí Verdaguer i Callís, catedràtic d'institut a Maó, un canvi de càrrecs en el govern a Madrid frustrà aquestes aspiracions, però sabem que posteriorment Magí Verdaguer passà a ser director de l'Institut d'Ensenyament

Secundari de Palma i morí a Palma el 1925 (vegeu *Epistolari*, IV, carta 454 i V, carta 459). També tingué correspondència amb ell des de Palma, on s'havia traslladat a viure, l'escriptor Lluís Pons i Gallarza.

Al diccionari sí que trobem les entrades d'algun d'aquests amics illencs que ens permeten, doncs, refer millor el seu entorn literari (en concret, en aquest primer volum hi ha les entrades de Tomàs Forteza, F. M. de los Herreros i referències indirectes a la major part dels altres). Complementat amb la consulta de l'epistolari verdaguerià podem tenir una millor idea de la influència que produí en l'obra llur.

Per altra part, tenim notícia que el segon volum del Diccionari es troba pràcticament enllestit i que podria sortir properament, amb poca voluntat institucional i política que hi posin aquells a qui els pertoca.

Ramon MIRÓ

(IES Lo Pla d'Urgell, de Bellpuig)

El debat teatral a Catalunya. Antologia de textos de teoria i crítica dramàtiques.

Segle XIX.

Edició a cura de Ramon Bacardit i Miquel M. Gibert. Pròleg d'Enric Gallén. Barcelona: Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, 2003 (Monografies de Teatre, 39). 571 p.

Fa temps que un bon grapat d'estudiosos del teatre assenyalen la conveniència de teixir una història de les arts

escèniques als Països Catalans. No cal dir fins a quin punt aquest és un projecte costerut, no sols per l'erosionant batalla de trobar-hi suport institucional i viabilitat editorial, sinó pels trencacolls metodològics, científics i ideològics que l'ambició diacrònica, la versatilitat de l'objecte d'estudi i la perspectiva pan-catalana d'una obra d'aquestes característiques comporten. I, encara d'escriu, per obtenir el tou de materials previs que haurien de fornir-ne el substrat: d'entrada, les fonts primàries (plàstiques, gràfiques, orals, escrites...) localitzades i classificades, més tota la munició intel·lectual de les sistematitzacions i les anàlisis parcials (edicions crítiques, monografies, històries locals, etc.).

Potser sí que, després d'una etapa de necessàries generalitzacions d'emergència i de molsudes visions de detall, condicionada per les situacions polítiques i acadèmiques dels Estats respectius, comença a ser hora de fixar les bases i d'obrir els conductes entre disciplines i contrades per edificar aquesta història global. Val a dir que alguns ja fa temps que treballen en aquesta direcció, com és el cas dels medievalistes que, amb Josep Romeu al capdavant, han avançat molt en unes investigacions rigorosíssimes, atentes a tots els components espectaculars, emancipades del monolingüisme excloent i de la preeminència sufocant del que és literari. Aquest no és, però, el lloc d'engrunar antecedents ni de treure llustre al prestigi dels estudiosos que ens han aplanat el camí per arribar fins aquí, entre altres coses perquè bona part de la plèiade investigadora més prolífica (Enric Gallén, Joan Mas i Vives, Josep-

Lluís Sirera...) continua en actiu, compromesa de ple amb línies de treball «filosòficament» convergents. No és això el que toca, sinó celebrar la publicació d'una antologia de textos de teoria i crítica dramàtiques — *El debat teatral a Catalunya. Segle XIX* —, a càrrec de Ramon Bacardit i Miquel M. Gibert, com a prometedor punt d'inflexió dels estudis teatrals que s'incuben des del Principat.

Bo i admetent-ne el valor intrínsec, l'aparició del recull convida, per torna, a sargir les malmeses expectatives dipositades en les empreses editores en general i en les Monografies de l'Institut — estroncades des de 1999 —, en particular. Al costat del compromís intel·lectual dels investigadors, ha d'existir el compromís civil de les institucions i de les editorials apuntalades amb diners públics en pro d'una divulgació científica que atenuï la dictadura de la nícia comercialitat en què estem immersos. Que sigui un llibre com *El debat teatral a Catalunya. Segle XIX* el que ara desembusi el tap de la col·lecció de l'Institut ha de tenir-se per un signe de bona mena, perquè materialitza els llargs esforços de Carles Batlle, director de les Monografies, per tirar endavant un projecte ideat força temps enrere, i també perquè és penyora de continuïtat: l'antologia que ara surt a la llum es veu que enceta una sèrie que aplegarà documents de i per a la reflexió dramàtica, completada amb dos toms addicionals que abastaran els períodes que van del Modernisme fins a l'actualitat. Atesa l'ambició del pla i vist que el material que es compila no prové únicament de publicacions periòdiques, l'única cosa que sorprèn és que hagin quedat

exclosos de la previsió inicial els segles anteriors.

En qualsevol cas, si de símbols es tracta no és menys eloqüent que s'hagi delegat la tasca seleccionadora en dos historiadors d'una lleva distinta de la que ha fet cancaneta científica als estudis d'avui en dia, de la qual són una respectuosa prolongació i, per tant, una garantia per afermar una tradició historiogràfica amb solta en aquest sector. L'esperit continuador i amplificador queda clar en els protocols mateixos de l'edició: en el pròleg on Gallén apama el terreny fressat en els últims anys i insereix l'aportació de Bacardit i Gibert dins del «marc de renovació bibliogràfica, dedicada a l'estudi de la realitat teatral produïda i representada en el conjunt de l'àrea catalanòfona al segle XIX» (p. 7) i, recíprocament, en la bateria d'agraïments que els autors adrecen als col·legues que els han assistit de forma esporàdica durant l'elaboració de la tria i que inclou noms tan remarcables com els de Manuel Jorba o Josep Lluís Sircera. Amb tot, més enllà i pel damunt de les formes i els gestos, les trajectòries professionals dels dos antologistes ostenten virtuts i capacitats de sobres per complir amb pulcritud l'encàrrec editorial, com ha estat el cas, i per imposar un grau d'exigència molt notable als qui hauran d'enllestir la trilogia prevista. Així, el currículum de Gibert dóna complida mesura de la varietat dels seus interessos dins de l'àmbit teatral i de l'habilitat per encarar-s'hi des de tessitures diferents com a crític, com a estudiós, com a docent o com a creador. Tots els treballs de Gibert eludeixen la conjectura gratuïta o la

hipòtesi sensacional i s'arrapen amb prohibit a la dada tenaçment exhumada o a l'índici admissible. Complementàriament, les publicacions de Bacardit donen fe de la seva profunda coneixença del teatre del XIX i dels aspectes teòrics que hi afluïxen.

L'aposta dels editors anava, doncs, sobre segur en comissionar un tàndem d'experts, entrenat en la disciplina positivista, bregat en la cerca documentadora, per elaborar el recull, els objectius del qual semblen excedir una circumstancial o circumstanciada utilitat (que no és pas poca cosa) per esdevenir argument tangible de la productivitat de les revisions històriques del teatre decimonònic que s'estilen d'un temps ençà i, el que potser és més decisiu, per exercir de discret alçaprem per a l'utòpic macroprojecte general. En aquestes comeses és segur que l'antologia fa el seu fet, perquè té la traça d'instal·lar-nos en una òrbita d'estudi que no oblida el País Valencià i les Illes, que es manté tothora vigilant al context europeu i que mira de servir una mostra compacta i fidedigna, sense prejudicis qualitatius i sense oblidar les complexitats extraliteràries de la pràctica teatral. Si diria que el florilegi de Bacardit i Gibert pot jugar amb eficàcia el paper de graó i de colzada per a una certa llei d'estudis teatrals catalans, un assumpte distint i més opinable és la rendibilitat que el llibre ofereix com a antologia pròpiament dita. En aquest sentit la principal pega que se m'ocorre — i deu ser una pega de ressenyadora estiracordetes — és la que es refereix a alguna insuficiència en les finalitats instrumentals que podríem suposar en un llibre del

gènere «antologia». De seguida miro d'explicar-me.

Entre l'àmplia gamma d'antologies possibles, hi ha les que tenen la vocació prioritària d'eina documental. En el *Debat teatral a Catalunya. Segle XIX* hi ha elements que no desdiuen pas d'aquesta missió: transcripcions fidels i preferentment íntegres dels textos, un índex onomàstic que permet que el treball no quedi travat en la lectura convencional de la monografia i s'usi com a obra flexible de consulta o referència, el frondós aparat de notes a peu de pàgina, etc., però l'eficàcia de l'eina queda minvada sense un manual d'instruccions adequat i sense la llista de peces que la componen. Es troba a faltar, per exemple, la relació completa dels textos que s'han relligat en el volum, i aquesta és una mancança que amb tota probabilitat s'ha d'atribuir a les conveniències dels editors. S'enyora també el cens de les fonts consultades i un apunt que ens faci cinc cèntims dels criteris de buidatge, de selecció i d'organització dels materials. Els entesos poden jutjar sobrerres pròtesis d'aquesta classe, no obstant això, per als lectors que no hem furetejat espès i menut els papers del XIX —i que devem ser els usuaris més plausibles del producte— poden ser auxiliadores i molt esclaridores: des de la candidesa del no versat fa estrany no trobar cap escrit del crític del *Diario Mercantil*, Josep M. Bonilla, que s'hagi perdut l'avinentesa d'incloure alguna de les col·laboracions de Covert-Spring al *Journal des Pyrénées Orientales* o que no hi hagi cap article d'una revista com *El Genio*. De motius per als relegaments n'hi deu haver, múltiples,

sòlids i variats, ja que de tota evidència les cerques dels antòlegs han estat consciencioses i sistemàtiques, i molt remarcables. Només s'ha de considerar l'encert que la mostra no es limiti a textos d'una sola espècie i que s'hi arreglerin fragments de manuals universitaris com el del *Curso de literatura general y principalmente española*, de Josep Vicent Fiol, o de preceptives com l'*Emancipación literaria*, d'Antoni Ribot i Fontserè (una de les perles del volum, que ja havia estat citada per Jorba en algun dels seus estudis, però que aquí podem degustar a pleret), per assumir que les discriminacions han d'haver estat ben medidades. Fer-nos-les explícites, potser no alteraria la credibilitat de la selecció ni l'autoritat dels antòlegs, que cau pel seu propi pes, però ens faria servei als no iniciats.

Les interrogacions afecten també la divisió temàtica i la distribució dels textos que combinen amb molta manya el fil de la seguida cronològica amb la focalització d'alguns dels grans problemes estètics i teòrics. Ara bé, si es dedica un espai de preferència a la relectura en clau romàntica de Shakespeare, no seria oportú dedicar algun racó específic a la valoració dels clàssics espanyols, que és un tema glossat amb recurrència a l'estudi introductori? Què passa amb el teatre popular? I amb els gèneres musicals, quina transcendència té Felip Pedrell, posem per cas, en la producció dramàtica de l'època? No hi ha gota de capciositat en les preguntes que, eventualment es poden contestar per inferència, només vinc a subratllar que el grau de representativitat del que se'ns ofereix és suposable, però no ostensible, i que a

l'hora d'enfondir-nos en segons quins assumptes podem tenir la sensació que l'antologia no ens ajuda a fer dreccera.

Com apuntava abans, els retrets es justifiquen per les prestacions instrumentals que sí que dona l'antologia. Les notes, sense anar més lluny. Vagi per endavant que és un dels aspectes més notables i profitosos de tota l'obra, per tal com s'han confeccionat amb un detall que esvaeix tot formulisme enciclopèdic. Sense arribar a l'expansió comentativa, les notes que figuren al peu dels textos d'època són contextualitzadores i diligentment informatives. A desgrat de la seva vastitud, es distingeixen per aportar dades pertinents, centrades en els temes que es discuteixen, i que ens acaben de convèncer de la solvència d'uns curadors que tenen el punt de defugir el reciclatge i el *collage* d'ocasió i de destil·lar amb sobrietat els coneixements pervinguts dels seus estudis. Després hi ha petites qüestions d'ordre —com és que la «fitxa» de Milà i Fontanals se'n dona a la pàgina 262 i no a la 212, o la de García de la Huerta es posterga fins a la 421 quan ja l'hauríem de menester a la 286— que tampoc no arriben a ser destarotadores. El que sí que discutiria en aquest punt és la decisió de barrejar les notes dels autors dels textos originals amb les dels antòlogistes, per més que en determinades ocasions, no totes (vegeu les notes 94 i 95 de les pàgines 214 i 216 respectivament), s'hi solda un claudàtor indicant-ne la naturalesa. No es tracta sols d'un extrem formal, la convenció d'establir faixes diferents i crides diferents per a materials de diversa mena és un imperatiu de rigor filològic.

Un darrer greuge se m'acut encara en relació a tot aquest capítol instrumental i és el de no haver-nos fornint una llista bibliogràfica sistematitzada que ordenés les referències citades en el pròleg i al llarg de l'estudi introductori i que les ampliés, si esqueia, amb treballs que no han estat mencionats de forma explícita i que el lector potser hauria de tenir en compte: des d'aproximacions locals (Lucio IZQUIERDO. «El teatro en Valencia (1800-1830)». *BRAE*, 69, 1989, p. 257-305) fins a estudis sobre preceptiva i crítica (Carmen GARCÍA TEJERA. «Presencia de las corrientes de pensamiento en las retóricas y poéticas españolas del siglo XIX». Dins *Investigaciones semióticas*. Madrid: UNED, 1998, p. 444-457 o les nombroses publicacions de M. José Rodríguez Sánchez de León sobre el tema), passant per clàssics (Joan Lynne PATAKY-KOSOVE. *The Comedia Lacrimosa and Spanish Romantic Drama*. Londres: Tamesis, 1978). La relació bibliogràfica no sols és una brúixola per al nouvingut o un recurs d'actualització per al més entès, és també el que permet valorar la feina de síntesi que s'ha realitzat a l'estudi introductori i ponderar la novetat de les seves aportacions.

Fa tot l'efecte que l'antologia no s'ha dissenyat ni per a la didàctica elemental ni per a exercir de pegat documental; en contrapartida, és una exemplar il·lustració de l'estudi que serveix de calçador introductori. Aquesta és, sens dubte, la columna vertebral de la publicació i val a dir que l'estudi excel·leix per la seva capacitat de traçar una visió general panoràmica, interpretativa, dels debats teatrals a la Catalunya decimonònica,

sense perdre mai de vista el matis que hi donaren els filtres interposats, els canvis de conjuntura, les modes internacionals o els factors associats al consum teatral. Entre tanta minuciositat, potser xoca que s'al·ludeixi sempre a Josep M. Quadrado com a mallorquí, tot i haver deixat constància que va néixer a Ciutadella, però es tracta d'un espècimen de badada o d'imprecisió que en absolut esguerra el canemàs interpretatiu que basteix un documentat punt de partida per a sobrellir-hi noves hipòtesis d'estudi i per a desempallegar-se d'un cop i per sempre dels complexos que han llastat la valoració del teatre català del segle XIX.

La selecció i l'estudi de Bacardit i Gibert són menys que una antologia i són més que una antologia: les consistents bondats del treball i les promeses que hi duu aparellades mereixen tots els compliments.

Núria SANTAMARIA
(Universitat Autònoma de Barcelona)

L'edició en curs de les obres de Josep Pin i Soler

Són en curs de publicació a la Biblioteca Catalana d'Arola Editors, dirigida per Magí Sunyer, les obres de l'escriptor tarragoní Josep Pin i Soler. Ja n'han sortit

sis volums: tres corresponen als reculls de prosas titulats *Varia* (*Varia*, *Varia II* i *Varia III*) i els altres tres a les novel·les de la trilogia *La família dels Garrigues* (la que porta aquest mateix títol, *Jaume i Niobe*), cada grup encapçalat amb un pròleg de Josep M. Domingo. Es preveu que enguany es publiquin els *Comentaris sobre llibres i autors* i un volum miscel·lani que aplegarà articles curts, no erudits, i textos en prosa dispersos. L'edició es completarà amb tres volums de teatre, amb un estudi d'Enric Gallén, dos volums amb els articles erudits i els pròlegs de la «Biblioteca d'Humanistes», amb presentació de Josep Murgades, i, finalment, un volum d'epistolari preparat per Josep Maria Domingo. En total seran catorze volums, una col·lecció molt completa de l'obra original catalana que Pin i Soler va veure publicada en vida. Deuen faltar-hi, només, alguns peces que no es poden considerar centrals en la seva producció: la novel·la tardana *Alicia* (1921), les *Reglas morales y de bona criansa* (1892) o els *Problemas d'escachs d'autors catalans contemporanis* (1899). No solament tindrem, doncs, la desitjada edició que permeti veure la trilogia dels Garrigues com una unitat,¹ sinó molt més: tota l'obra essencial de l'escriptor tarragoní. A la vista dels volums publicats, sembla un fet de justícia poètica que la bibliofília que el distingia es vegi corresposta amb una edició tan acurada, filològicament i materialment.

1. L'efecte és unitari encara que les tres novel·les es publiquin, com així ha estat sempre, per separat. Jaume Vidal Alcover, a l'inici de la dècada de 1980, portava de cap una edició crítica de la trilogia, que es va revelar quimèrica. Vegeu «La gent del llamp», Pin i Soler, Vidal Alcover i la trilogia». Dins: *Actes del simposi Pin i Soler. Tarragona 26-28 de novembre de 1992*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses, 1994, p. 417.